

Jan Kuitenbrouwer

EIK BES LEUK

De taal van vandaag

2014 Thomas Rap Amsterdam

EIK BES LEUK

Ik verheug mij altijd weer op de Olympische Spelen. Nadat de sporters, commentatoren en officials aan het begin een paar keer voluit ‘O-lym-pi-sche Spe-len’ gezegd hebben, begint het grote samendrukken. De eerste lettergreep die sneuvelt, is de ‘sche’, die lastig dubbelt met de ‘s’ van Spelen, dus dan wordt het ‘Olympi-spele’.

Dan is de ‘O’ aan de beurt: ‘Lympi-spele’. Vervolgens wordt ‘pi’ ingeslikt, zodat de Olympische Spelen op hun laatste dag gereduceerd zijn tot zoiets als ‘Lymyspele’.

Een fonetische reductie van vijftig procent!

Wij ervaren de wereld om ons heen als een naadloos geheel, maar of hij dat ook echt is, kunnen wij niet weten. Het is mogelijk dat de werkelijkheid in werkelijkheid een chaotische lappendeken is, een puzzel met ontbrekende en verkeerd gelegde stukjes, waar ons brein een kloppend geheel van maakt. Want het aanvullen van ontbrekende informatie, daar is ons brein heel goed in. Kijk maar:

YOUR MIND 15 R34D1NG 7H15 4U7OM471C4LLY W17HOU7
3V3N 7H1NK1NG 4BOU7 17

Heeft iemand per ongeluk cijfers gezet waar letters horen? Geen probleem.

Of:

TAE CAT

Er is per ongeluk een niet-bestaand letterteken gebruikt? Niets aan de hand, hier dient het als H en hier als A. Ons brein is enorm klantgericht, zou men tegenwoordig zeggen.

Of neem deze tekst: ‘Stuuk volstek duik.’

Het is de frase waar oud-premier Joop den Uyl zijn monologen graag mee begon. Zo op papier is het even een raadsel, maar als je hem zag en hoorde, begreep je meteen wat hij zei: ‘Het is natuurlijk volstrekt duidelijk.’

De Nederlandse regering werd bij Den Uyl ‘neesegering’. Koninklijk huis: ‘koonkuis’.

Den Uyls op-op-op-opvolger Jan Peter Balkenende was er ook goed in. Onder Balkenende werd een grote stelselherziening van de zorg doorgevoerd. Cees Veerman, minister van Landbouw, was sceptisch. ‘Het is een fictie,’ liet hij zich ontvallen. Een kabinet behoort met één mond te spreken, dus een politiek relletje was geboren. Balkenende moest naar de Tweede Kamer komen en gaf Veerman een berisping: ‘Kun tuuknie zoma fnalles gazegge.’ (‘Je kunt natuurlijk niet zomaar van alles gaan zeggen.’)

In plaats van ‘verantwoordelijkheid’ zei Balkenende ‘vrantwordekeit’. ‘Economie’ werd ‘ecomie’, politiek werd ‘potiek’, ‘probleem’ was ‘pobeem’. ‘Zier spake van potiek pobeem’: er is hier sprake van een politiek probleem.

‘Dit is allemaal niet bevorderlijk voor de gang van zaken’: ‘Zammaal nie vorlijk vo gangvazaak.’ Hij had het

ook vaak over 'zielzoekers' en aan het eind van een interview zei hij: 'Ga gedaan.'

Als je fonetisch noteert wat Paul de Leeuw zegt wanneer hij een gast aankondigt, krijg je: 'Dazeer gévartepaus!'

Maar we kennen Paul, we kennen de situatie, dus we weten wat hij zegt: 'Dames en heren, geef een hartelijk applaus!'

We doen het allemaal.

'Pamement stuuk genoeg': op een bepaald moment is het natuurlijk genoeg.

'Gemement houtop': op een gegeven moment houdt het op.

'Bwijzevan': bij wijze van spreken.

'Dhek zwietsva': dan heb ik zoiets van.

Dat ons brein dat kan, da's eik bes leuk.

EI EN KOEK

– U luistert nog steeds naar *Eén Op Twee Van Drie Tot Vier Op Radio 5...*

– Het zesde seizoen alweer...

– Wat zeg ik, het zevende!

– Mijn naam is Tjerk van den Nachgtkaerschenmaecker en naast mij zit zoals altijd Tanja Boljé. Tanja, wat gaan we doen?

– In de geruchtmakende documentaire *Beperkt houdbaar* bindt Sunny Bergman de strijd aan met de plastische chirurgie, maar nu is ze zelf in opspraak, omdat zij in die film heeft gesneden om hem mooier te maken. De pot verwijt de ketel, zeggen critici. Waar ligt de grens? Straks een discussie.

– En we praten met een bewoner van het flat in Haarlem waar afgelopen week een balkon naar beneden stortte. Maar nu eerst zoals elke week rond deze tijd...

– Wacht even, Tjerk, zei jij ‘het flat’?

– Ja?

– ‘Hét flat’?

– Ja, hoezo?

– Het is dé flat.

– De? Het is toch ‘het flatgebouw’, oftewel ‘het flat’.

– Ja, het is hét fietsenrek, maar daarom zeg je nog niet hét fiets.

- Maar ‘de flat’ is toch het appartement zelf? ‘We gingen naar haar flat’ – dan bedoel je niet dat gebouw als geheel. ‘We gingen naar haar flat en deden het op de stoep.’ Nee, we gingen naar haar flat en deden het, ik noem maar iets, op het balkon. Vandaar dat het instortte! Sorry, grapje.
- Maar we zeggen dus dé flat. Dé flat is in hét flatgebouw, of in dé flat.
- Nietes!
- Nou Tjerk, ik weet niet of het zin heeft om hier een welles-nietesspelletje van te maken.
- Mag ik er misschien nog even op wijzen dat het ‘nietes-welles’ is?
- Wat nou weer!?
- Heb jij wel eens een discussie gehoord die begint met ‘welles’? Iemand komt de kamer binnen en roept ‘welles!’? Nee, de een doet een bewering, de ander zegt ‘nietes’, de een zegt ‘welles’, en dan zo verder. Het is dus een ‘nietes-wellesspelletje’.
- Hmmmm.
- Net als met ‘normen en waarden’.
- O, is dat fout?
- Dat moet natuurlijk ‘waarden en normen’ zijn. Normen zijn gebaseerd op waarden, dus eerst komen de waarden, en dan de normen. Je zegt toch ook niet ‘water en vuur’?
- Ja, dat zeg je wél.
- Oké, dus je hebt water en daar komt dan vuur bij. Nou en? Het water wordt misschien een beetje warm, maar verder gebeurt er niks. Maar als je vuur hebt en daar komt water bij, ja dán ontwikkelt zich de situatie zoals bedoeld in deze beeldspraak.

- Eh...
- Of neem ‘dood en verderf’, wat veel mensen zeggen.
- Is dat ook al fout?
- Ja natuurlijk. Eerst dood zaaien en dan verderf, dat heeft weinig zin. Nee, er wordt verderf gezaaid, zo nu en dan de dood tot gevolg hebbende. Begrijp je?
- Maar...
- Of ‘zweet, tranen en bloed’, dat wordt ook bijna altijd verkeerd gezegd. ‘Bloed, zweet en tranen’ zeggen mensen.
- Zo zeg je dat toch?
- Stel je even voor dat je een soldaat bent, en je ligt op het slagveld. Eerst schoten ze je been eraf zodat je hevig bloedt, toen kreeg je last van zweet en toen moest je huilen. Dat lijkt mij geen plausibele opeenvolging van gebeurtenissen. Ik zou zeggen: eerst is zo’n veldslag vooral een kwestie van hard werken, met als gevolg zweet; de situatie verergert, en hier en daar wordt een traan geplengd, en tot slot is er ook sprake van daadwerkelijk bloedvergieten. Kortom: ‘zweet, tranen en bloed’.
- Toch zeg je ‘bloed, zweet en tranen’.
- Maar het is fout.
- Juist. Enfin. Het wordt tijd voor onze rubriek *Als de krant van gisteren*, waarin we terugblikken op het nieuws van vandaag precies dertig jaar geleden.
- Sorry Tanja, *Als de krant van gisteren* komt te vervallen...
- O, waarom?
- Omdat er op 11 februari 1984 niets gebeurde.
- Helemaal niets?
- Niets.
- Ook niet een piepklein, onbetekenend nieuwsfeitje?

- He-le-maal niets.
- Goh, jammer. Ehhhhh... verkeersinformatie!

ONT-

De timmerman die deel uitmaakte van de ploeg die ons huis verbouwde, heette Dirk. Dirk was wat wij vroeger thuis een 'lucide OH' noemden, een ouwehoer dus, maar wel een goede.

'Zeg Jan,' zei Dirk dan bijvoorbeeld terwijl hij een chemische pasta stond te mengen om een gaatje mee te vullen, 'jij bent toch van de taal? Leg mij dan eens uit hoe dit zit: ik gééf mijn werk aan mijn baas, maar ik ben een werknémer, hij néémt mijn werk, maar hij is een werkgéver.'

Daar sta je dan, met je witkwast.

Of deze: 'Een kast is kleiner dan een huis, maar een groot huis noem je een kast van een huis. Dat zou dus juist een kléin huis moeten zijn.'

'Eh...'

'Een bezemkast van een huis!'

Dan lachten we en ging Dirk zijn gaatje vullen. 'Dirkismen' noem ik zulke paradoxjes sindsdien.

Van dat soort taalconstructies, die zich niet aan de regels houden, zijn er zóveel, beweren taalkundigen nu, dat je je kunt afvragen of grammatica wel bestáát. De Amerikaanse linguïste Adele Goldberg is zo iemand. Dat hele chomskiaanse idee van de taal als een soort *firmware*, een universele set regels waarmee we geboren worden, is misschien wel onzin, stelt zij. Het kost bijvoorbeeld nauwe-

lijks moeite om peuters zinsconstructies bij te brengen die volledig strijdig zijn met de grammatica, iets waar deze firmware zich toch tegen zou moeten verzetten. In een artikel in *NRC Handelsblad* over deze nieuwe ‘constructio-
nele’ taalkunde (het gaat om constructies, niet om regels) komt Dirks voorbeeld van een ‘kast van een huis’ ook weer ter sprake, en ‘een wolk van een baby’, ‘een boom van een vent’. In feite staat daar ‘een vriendin van een collega’ of ‘een boek van een kennis’ en toch weten we dat het hier niet gaat om een baby die in het gelukkige bezit van een wolk is. Of neem de uitdrukking: ‘Hoe komt de zee zo zout?’ ‘Zo zout komen’, dat zou niet moeten mogen volgens Chomsky.

‘Wat doen jouw voeten daar op die bank?’

Alleen een astrante dertienjarige neemt die vraag letterlijk, het is duidelijk dat er iets anders bedoeld wordt.

Laatst had ik er weer een. Of beter mijn dochter J, die naast me in de auto zat te lezen.

‘Pap?’

‘Ja?’

‘Met ontbloot bovenlijf, dat is toch dat je vanboven bloot bent?’

‘Ja.’

‘Maar ónt-bloten, dat zou toch iets áántrekken moeten zijn?’

‘Eh...’

‘Als je iets ontmaskert haal je het masker weg, maar als je iets ontbloot, haal je niet het bloot weg, je máákt juist iets bloot.’

Geef toe, daar valt niet veel tegen in te brengen.

Ik moest aan Dirk denken. Die had er ook zo eentje. O ja.

‘Jan,’ zei hij, ‘als ik kosten maak, geef ik iets uit, maar als ik ónkosten maak, geef ik óók iets uit. Da’s toch vreemd?’

Ik denk dat Dirk de timmerman een intuïtief constructioneel taalkundige is.

NU NOG EEN KULNAAM

– Oké. Dus dat is duidelijk. Even resumerend: we gaan kantoor houden aan de Zuidas.

– Yes!

– En twee keer zoveel vierkante meters huren als we nodig hebben.

– Yes!

– We gaan de markt op.

– Yes!

– We gaan ondernemen.

– Yes!

– We gaan kleine spelers overnemen.

– Yes!

– We gaan groeien.

– Yes!

– We gaan bouwen.

– Yes!

– We gaan beleggen.

– Yes!

– We gaan speculeren.

– Yes!

– Allemaal dingen waar we geen réét verstand van hebben.

– Yes!

– Yes!

- Yes!
- Yes!
- Yes!
- Yes!
- Kortom: wij gaan er een verschrikkelijke bende van maken. Een meervoudige catastrofe van ongekende proporties.
- Precies!
- Een ware clusterfuck!
- Zo is het!
- Maar eerst: een modieuze kulnaam!
- Uiteraard!
- Oké, suggesties?
- Eh, wacht even, wat doen wij ook alweer?
- Hoe bedoel je?
- Wij vervullen toch een maatschappelijke taak?
- Is dat zo?
- Wat was dat ook alweer?
- Eh...
- Mij persoonlijk maakt het weinig uit.
- Oké, maar wat werden we ook alweer geacht te doen?
- Eh, wacht even...
- Iets met zorg?
- O ja!
- Huisvesting toch?
- Ik dacht onderwijs...
- Kan iemand dat even opzoeken?
- Maar goed, even los daarvan, iemand een suggestie?
- Ik noem maar wat. Livio?
- Bestaat al. Iets met jeugdzorg.

- Eh... Vitens?
- Bestaat ook. Waterbedrijf.
- Vivent?
- Ook al. Zorgachtig, meen ik.
- Fontanel?
- Ja. Kleuterschool met zeventuizend leerlingen.
- Aspartaam?
- Dat is een roc, de oude banketbakersschool.
- Trouwens, je ziet de laatste tijd ook veel namen op -ade. Pleyade en zo, weet je wel? Da's echt van nu.
- Kneyade?
- Kneyade... klinkt wel goed!
- Sukade? Keukenlade? Afterade?
- En dingen op -om hoor je ook veel, -om en -on.
- Rondon?
- Andersom!
- Moron?
- Magnetron!
- Mag-ne-tron... heel goed. Heel eh, efficiënt.
- Ja, en toch warm.
- Magnetron... ik vind het wel wat. Schrijven we op.
- Heeft iemand nou uitgezocht in welke tak van sport we eigenlijk zitten?
- Wordt aan gewerkt!
- En dingen met -is, hoor je ook veel. Menzis, Intermaris, weet je wel?
- Consenzis?
- Hybris?
- Catharsis?
- Amanuensis?

- Ja! A-ma-nu-en-sis... Goed! Schrijf op!
- Verdomme jongens, er is toch wel iemand die kan uitzoeken wat wij nou eigenlijk dóen!?
- Ja! Ik heb het! Onderwijs! We zijn een onderwijsgigant!
- Echt waar?
- Ja, dat staat hier. We runnen achtenzeventig scholen en opleidingsinstituten. Honderdtien locaties, een kleine tachtigduizend leerlingen.
- Whoa!
- Fuckaduck! Wist jij dat?
- Nou, ik had wel een vermoeden, ja.
- Oké. Amanuensis dan maar doen?
- Amanuensis...
- Ja, ik zie het wel op de gevel staan.

ÓNZE TAAL

Halfacht 's ochtends, je zit met je slaperige hoofd en een kop thee boven *De Telegraaf* en ineens ben je klaarwakker. De schaar! Amsterdamcolumnist Angelo Vergeer windt zich op over het nieuwste verzinsel van het Amsterdamse gemeentebestuur: de 'buurtthermometer'. Direct zie je een reusachtige koortsthermometer, die met behulp van een bouwkraan in het rectum van een probleemwijk wordt geschoven.

'Éve wákteh...!'

Angelo plaatst dit taalkundige novum ook nog even in z'n context. We kennen natuurlijk de 'buurtregisseur' (man met rijlaarzen, lorgnet en megafoon die het buitenzetten van de vuilnisbakken regisseert), de 'buurtambassadeur' (die naar de wethouder gaat als de regisseur meer geld nodig heeft), de 'buurtvader' (die alles ontkent), de 'buurtmonitor' (waarop de regisseur kan zien of het goed gaat), de 'buurtschouw' (de buurtregisseur laat publiek toe, een soort try-out eigenlijk) en de 'buurtconciërge' (die na afloop de rommel aanveegt). En passant brengt Angelo ook nog de 'peer educator' en de 'aanjager' ter sprake, die de veelheid van buurtverbeterende bezigheden in Amsterdam moeten 'coördineren en stimuleren'.

Heerlijk. En het is pas kwart voor acht!

Om zijn appreciatie van deze taalaanwas kenbaar te maken vraagt Angelo aan het eind van zijn column om 'een teiltje'. Wat weer een jammerlijk cliché op zich is, maar dat vergeven we Angelo graag, want al met al verricht hij hier nuttig werk.

Onze taal heeft helaas ook verkeerde vrienden.

Neem Freddy Radstaak, freelance tekstschrijver-met-taaltips-op-website. Een tijdje geleden signaleerde ik de opmars van de tvt, de tegenwoordig verleden tijd. 'In mei krijgt hij een ernstig auto-ongeluk en in augustus overlijdt hij,' hoor je in januari op de radio. Hier wordt een lugubere voorspelling gedaan, denk je even, maar het onderwerp is al jaren dood. De tekst stond namelijk in de tegenwoordig verleden tijd, de *historic present*, een vorm die de voltooid verleden tijd meer en meer verdringt.

Nee, Freddy Radstaak weet het beter. 'Teksten lezen makkelijker als zij in de tegenwoordige tijd staan,' schrijft hij naar aanleiding van mijn stukje. 'Schrijvers maken al jaren gebruik van deze vorm. Het verlevendigt je stuk. Laat Kuitenbrouwer liever blij zijn dat er schrijvers zijn die de moeite nemen om hun verhaal publieksvriendelijker te maken.'

Dat is dus precies de kletspraat waarmee dit foute gebruik in zwang gebracht is! Dat de *historic present* bestaansrecht heeft is het punt niet, hij bestaat niet voor niets al eeuwen, wat je nu ziet is een slordige en slaafse toepassing ervan door taalgebruikers die domweg doen wat de heao-juf zegt, zonder zelf na te denken! Met als gevolg nieuwsberichten en radio- en tv-teksten waarin alles tegelijk in het nu gebeurt, zonder enig reliëf.

Trouwens, Freddy, weet je hoe je een verhaal écht ‘publieksvriendelijk’ kunt maken? Met de deleteknop. Weg met al die hinderlijke leettertekens! En dan, voor de levendigheid, weet je wel, zet je er een bewegend poppetje voor in de plaats. Met ‘KLIK&WIN!’ ernaast of zoiets. Moet jij eens opletten. Daar ga jij mee scoren hoor, Freddy, bij je klanten.

Met zulke vrienden heeft de taal geen vijanden meer nodig.

GUERRE DE FRANCE

– Goedemiddag en welkom weer bij de *Middagetappe* van *Vive Le Jour Du Tour*, rechtstreeks vanuit St. Saignant du Debacle, een paar kilometer van Calamité des Horreurs, in het noordwesten van Frankrijk. Naast mij zit zoals gebruikelijk Maarten Ducrot, onlangs nog bekroond met de P.C. Hooft-prijs voor sportcommentaar, en mijn naam is Mart Smeets, en ik ben zoals u weet de Rodrigo Borgia van de sportjournalistiek. Wij hebben weer een heel uur voor u met nieuws en achtergronden over de Ronde van Frankrijk, of zoals ik hem graag noem: de Ronde van Frankrijk. Maarten.

– Dank eminentie, we beginnen met het laatste nieuws. In totaal zeven renners werden vandaag per ambulance afgevoerd, en dat is toch een behoorlijk hoge score voor een rustdag. Opnieuw een arrestatie ook, deze keer van Ermanol Iviti van Stovimar, want in zijn urine zijn sporen aangetroffen van Fanta.

– Fanta? Is dat prestatieverbeterend?

– Nee, maar door Fanta te drinken kun je de sporen maskeren van cola, die je drinkt om de sporen te maskeren van Seven-Up, dat de sporen zou kunnen maskeren van Mogadon.

– Mogadon, dat is een slaapmiddel!

– Precies, heel verdacht. Vandaar dus deze arrestatie.

– Johnny van de Hogeband van Skoda ging vanochtend tandpasta kopen in het winkelcentrum hier vlakbij en werd door een onbekende automobilist met zeker 80 kilometer per uur van de zebra gereden. Van de Hogeband liep diverse botbreuken, vleeswonden en hersenletsel op, maar verscheen even later gewoon aan de start. Wel overweegt hij een klacht. Het is nog onduidelijk of het hier om een ongeluk gaat of om een aanslag, zoals vorige week met Eddy Schrek, die tijdens de warming-up werd getroffen door een antitankgranaat.

– Waarna hij, dames en heren, zoals wij allen gezien hebben, niet alleen opkrabbelde en meereed, maar de etappe zelfs won! Met twee vingers in zijn neus!

– Ja. Hoewel dat dus wel de vingers van iemand anders bleken te zijn.

– En nieuws dat zojuist binnenkomt: Torres Boreador, van de Haribploeg, viel vannacht in zijn hotel van zeven hoog uit het raam. Geduwd, gesprongen, wie zal het zeggen? Hij kwam daarbij door een bizar en tragisch toeval boven op Joris van Poekel terecht, van de Achmeaploeg. Die daar midden in de nacht tussen de vuilcontainers ‘een luchtje aan het scheppen was’, zoals de ploegleiding verklaarde.

– En dus niets te maken had met de tas vol veterinaire hormoonpreparaten die daar later werd gevonden.

– Ja, dat was een soort paarden-Viagra, heb ik begrepen.

– En dat, dames en heren, brengt het dodental van deze Tour op elf. Zeven renners, twee dopingcontroleurs, een tourdirecteur en de Franse minister van Sport, Justitie en Defensie.

– Gisteravond werd bekend dat nu ook het Franse leger zal worden ingezet bij de dopingcontroles en het bijhouden van de whereabouts van de renners. Volgens Jacques Clouseau, interim-minister van Sport, is het voor gewone gendarmes te gevaarlijk geworden om nog renners te arresteren, vooral nu een aantal ploegen de hulp hebben ingeroepen van het veiligheidsbedrijf Blackwater, bekend van de insurgency in Irak.

– Ja, dames en heren, dat is dus die glorieuze gekte genaamd Ronde van Frankrijk. Prettig gestoorde kerels die keihard door Frankrijk fietsen, soms met iemand achterop. Maar niets is volledig waar, en zelfs dat niet. Mag ik dat zeggen? Ja, dat mag ik zeggen. En ook al mag het niet, daar trek ik mij niets van aan. Want ik ben Mart Smeets, Pontifex Maximus van de sportjournalistiek. Maarten, kus mijn ring.

– Maar natuurlijk. (smak)

– En dan de etappe van morgen!

– Ja. Die gaat dus van Calamité des Horreurs, langs de Somme, naar Massacre en Bataille, vlak bij Verdun. Het is daar een bosrijke omgeving, maar de dopingautoriteiten willen de renners nu vanuit de volghelikopters geen seconde meer uit het oog verliezen, dus de route is verlegd, dwars over een van die grote militaire begraafplaatsen die je daar hebt.

– Dus morgen, dat peloton, tussen die duizenden witte kruizen door? Dat zal zeker mooie televisie opleveren!

– En de nodige valpartijen, verwacht ik. Schaafwonden, botbreuken, mogelijk weer sabotage, een enkele arrestatie misschien – kan een interessante etappe worden.